

Παγκόσμιο Πόλεμο. Επίσης, από τα τέλη του 19ου αιώνα και μετά, όταν οι περισσότερες (ευρωπαϊκές τουλάχιστον) χώρες είχαν σχηματισθεί σε έθνη-κράτη, ο εθνικισμός ήταν ή εκλαμβάνονταν συχνά ως επιθετικός/επεκτατικός. Για παράδειγμα, ενώ ο ελληνικός εθνικισμός του 1821 ήταν εθνικοαπελευθερωτικός, ο ελληνικός εθνικισμός της Μεγάλης Ιδέας της περιόδου 1914-1922 ήταν επεκτατικός. Ας μην παραγνωρίζουμε ότι ο εθνικισμός ως αίτημα εθνικής αυτοδιάθεσης βάλει κατά των ήδη αναγνωρισμένων εθνικών κρατών. Έτσι, αποτελεί μια απειλητική δύναμη τόσο για τις δυνάμεις εξουσίας ενός κράτους, όσο και για τους πολίτες του που έχουν μάθει να προσδιορίζονται μέσα από μία ισχυρή ομαδοποίηση: αυτή που προσφέρει τη μοναδική εθνική ταυτότητα. Ο εθνικισμός των Βάσκων θίγει την Ισπανία. Των Σκοτσέζων τη Βρετανία, των Κούρδων την Τουρκία, των Ελλήνων την Αλβανία και των Σλαβομακεδόνων την Ελλάδα (και τη Βουλγαρία). Όπως και ο ελληνικός, σερβικός και βουλγαρικός εθνικισμός έθιξε κάποτε την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αλλά τότε η συγκυρία ήταν ευνοϊκή, καθώς η διάλυσή της ήταν διεθνώς επιθυμητή. Τώρα, η συγκυρία των ήδη εγκαθιδρυμένων κρατών δεν είναι ευνοϊκή.

Η ίδια δύναμη, η ίδια ιδεολογία, μετατρέπεται από «καλή» σε «κακή» και τούμπαλιν, ανάλογα με τις συνθήκες και την ιστορική περίοδο. Διότι, όπως πρέπει να τονιστεί, δεν είναι εύκολο να εντοπίσουμε καλή ή κακή δύναμη, ενέργεια κ.λπ. ανεξάρτητα από τις συνθήκες στις οποίες εντάσσεται [Και άλλωστε δεν υφίστανται στεγανά στις έννοιες που να τις καθιστούν «καλές» ή «κακές» εξ ορισμού]. Και για να προσεγγιστούν αυτές, απαιτείται γνώση και λογική επεξεργασία. Αυτή η προσπάθεια –γιατί περί προσπάθειας πρόκειται– επιφέρει την κατανόηση.

Πολύ σημαντική έννοια η κατανόηση. Η *κατανόηση* έχει διττή σημασία στη γλώσσα μας. Με την πρώτη της, και τη βασική, σημαίνει ότι *καταλαβαίνω*. Με τη δεύτερη, τη συνεπαγόμενη, σημαίνει ότι *συμμερίζομαι*. Κατανοώ, καταλαβαίνω, αντιλαμβάνομαι: λέξεις με διττό νόημα. Πρώτα κατανοείς λογικά τι έχει συμβεί και, συνακόλουθα, συμμερίζεσαι την κατάσταση, τη θέση του άλλου. Τότε, και μόνον τότε, ανοίγεται ο δρόμος επίλυσης του οποιουδήποτε προβλήματος. Όταν το θυμικό ακολουθεί τον δρόμο που πρώτη χαράσσει η Λογική. Τότε οι διαφορές λύνονται πολιτισμένα, όπως λέμε. Ανθρώπινα δηλαδή.

Ο άλλος δρόμος, βέβαια, είναι ο αντίστροφος και είναι πολύ γνωστός σε όλους μας. Είναι ο δρόμος του Καλού και του Κακού! Εδώ δεν υπάρχει Όλον. Δεν αποτελούν όλοι μέρη του ίδιου συνόλου. Εδώ υπάρχει μανιχαϊσμός⁷. Δύο

7. Ο μανιχαϊσμός νοείται σήμερα ως η ιδέα περί απόλυτου διαχωρισμού του κόσμου,

ξεχωριστά πράγματα: το Καλό και το Κακό. Μέσα σε έναν τέτοιο διαχωρισμό, ο καθένας τοποθετεί τον εαυτό του στην ομάδα του Καλού, εξ ορισμού. Οπότε, οι Άλλοι είναι οι Κακοί! Δηλαδή, σε μια διαφωνία ή προστριβή, αυτοί έχουν άδικο, αφού εμείς έχουμε δίκιο. Σε αυτό το σχήμα δεν χρειάζεται ανάλυση, επεξεργασία, κατανόηση. Υπερισχύει η λογική της ομάδας. Φυσικά, κανείς δεν θα *κατανοήσει* τις ενστάσεις του άλλου, και σπάνια θ' ανοίξει ο δρόμος επίλυσης του προβλήματος. Διότι η λογική ακολουθεί το θυμικό που, όπως έχω εξηγήσει, έχει έμφυτη ροπή προς την ακραία ομαδοποίηση και τον αποκλεισμό του Άλλου. Τότε οι διαφορές δεν λύνονται πολιτισμένα. Με αποτέλεσμα την –φυσική ή ηθική– εξόντωση του Ανθρώπου.

Συχνά, βέβαια, απλώς δεν έχουμε καμία λύση στο πρόβλημα. Τότε, αυτό διαιωνίζεται δίνοντας τροφή στην πολιτική εκμετάλλευση των αντιπαλοτήτων, στο όνομα του λαού αλλά πάντα εις βάρος του. Επιτρέψτε μου να θέσω ένα παράδειγμα από τη σύγχρονη ελληνική επικαιρότητα: το θέμα των Σκοπίων-F.Y.R.O.M.-Μακεδονίας (δεν ξέρω πώς να την ονομάσω για να μη διεγείρω πάθη!).

Το ζήτημα με τη F.Y.R.O.M.: Βρισκόμαστε στο έτος 2008 και συζητάμε ακόμη για το όνομα της γειτονικής μας χώρας διατεινόμενοι πως θα ασκήσουμε βέτο στην ένταξή της στο Ν.Α.Τ.Ο. (North Atlantic Treaty Organisation, ή αλλιώς Βορειοατλαντικό Σύμφωνο άμυνας και συνεργασίας) και όλα τα σχετικά. Κανείς όμως απ' τους ιθύνοντες δεν έχει εξηγήσει με σαφήνεια στους πολίτες τι ακριβώς συμβαίνει. Κι απ' τις δύο πλευρές. Οι ακρότητες και αμετροέπειες που μας εμφανίζουν δήθεν υπέρ-πατριώτες είναι, βλέπετε, πιο αποτελεσματικές. Αφού βρίσκουν έρεισμα στις ορμές! Έτσι, δεν εξηγεί κανείς πως, αυτό που η «περήφανη Ελλάδα» προτείνει και δεν διαπραγματεύεται σήμερα είναι αυτό που εξίσου «περήφανα» απέρριπτε το 1992, όταν είχαμε πάλι την «κρίση» του ονόματος. Το 1991-93 είχε προταθεί η σύνθετη ονομα-

---

της ηθικής κ.ο.κ. σε Καλό και σε Κακό, όπου τα δύο αυτά στοιχεία βρίσκονται σε μια διαρκή και εμφανή πάλη μέχρι την τελική νίκη. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η μανιχαϊστική θωρόηση, που επηρεάζει σήμερα τη σκέψη πολλών, δεν είναι τίποτ' άλλο παρά μια θρησκεία που ίδρυσε ο Μάνης στην Περσική Αυτοκρατορία περίπου το 240 μ.Χ. Στην ουσία, πρόκειται για μια αίρεση-παραλλαγή του ζωροαστρισμού, που ίδρυσε ο Ζωροάστρης (ελληνική απόδοση του αρχαιοπερσικού Ζαρατούστρας) τον 7^ο αιώνα π.Χ. και αποτέλεσε την επίσημη θρησκεία της Περσίας έκτοτε και μέχρι την επικράτηση του Ισλάμ τον 7^ο αιώνα μ.Χ., όταν οι Άραβες κατέλαβαν την Περσία (σημερινό Ιράν). Ο ζωροαστρισμός είναι η πρώτη μονοθεϊστική θρησκεία και έχει επηρεάσει πολύ τον χριστιανισμό και το Ισλάμ. Μεταξύ άλλων, η εσαχολογία και η ιδέα της τελικής κρίσης προέρχονται από αυτόν (και τον μανιχαϊσμό επίσης, που ως αίρεση δεν έχει και μεγάλες διαφορές από την κύρια πηγή έμπνευσης).

σία (Σλαβομακεδονία, Βόρεια Μακεδονία, και Άνω Μακεδονία κυρίως) και η Ελλάδα το απέρριπτε θεωρώντας ότι «Η Μακεδονία είναι μία και είναι Ελληνική»! Έτσι οδηγήθηκαν τα πράγματα στα άκρα, πάγωσε το θέμα για 15 χρόνια και τώρα έρχεται ξανά στο προσκήνιο λόγω της επικείμενης ένταξης της γειτονικής χώρας στο Ν.Α.Τ.Ο.

Πάγωσε το θέμα; Όχι ακριβώς. Απλώς η «περήφανη Ελλάδα» έχωσε το κεφάλι μέσ' στην άμμο [το... λυχνάρι θα έψαχνε] κι έκανε πως δεν υπάρχει. Στο μεταξύ, μία-μία οι υπόλοιπες χώρες του πλανήτη ονόμαζαν την F.Y.R.O.M. (Former Yugoslavic Republic of Macedonia, ήτοι Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας) Μακεδονία και αυτό πλέον παγιώθηκε σε μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης διεθνώς. Η Ελλάδα έμεινε μόνη να την αποκαλεί Σκόπια, έχοντας πια χάσει κάθε πρακτικό ή ηθικό έρεισμα στη σύνθετη ονομασία. Σύνθετη ονομασία που τότε απέρριπτε και τώρα τη ζητάει. Και κατηγορεί σήμερα τα Σκόπια για αδιαλλαξία επειδή, έχοντας τώρα το πάνω χέρι (όπως νομίζουν), δεν επιθυμούν πια το σύνθετο όνομα (που τότε θέλανε και η Ελλάδα απέρριπτε).

Η ιστορία αυτή δεν τελειώνει σε αυτή την περίληψη. Συνεχίζει και προς τα πίσω και προς τα μπροστά. Ας δούμε πρώτα το (κοντινό) παρελθόν: την περίοδο 1944-48, όταν, μέσα απ' τα συντρίμια τους, οι χώρες προσπαθούσαν να ξαναφτιάξουν την πολιτική, οικονομική και κοινωνική τους ζωή. Η Ελλάδα είχε περάσει στη δυτική επιρροή. Η Ευρώπη, μην ξεχνάμε, είχε χωριστεί σε δύο μπλοκ, το Ανατολικό και το Δυτικό. Υπό την κυριαρχία της Ρωσίας και των Η.Π.Α. αντίστοιχα που, στο όνομα κάποιας ιδεολογίας η καθεμία –ποιας δεν έχει σημασία– έλεγχαν την πολιτική ζωή των χωρών. Ο Τίτο, πρόεδρος της Γιουγκοσλαβίας, έχει χωρίσει τη χώρα του σε 6 ομόσπονδες επαρχίες: την Κροατία, τη Σλοβενία, τη Σερβία, το Μαυροβούνιο, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και τη Μακεδονία. Ήδη νωρίτερα (το 1943) είχε συσταθεί το Κομμουνιστικό Κόμμα (Κ.Κ.) Μακεδονίας, με απόφαση που είχε ληφθεί το 1934 στην 4^η Συνδιάσκεψη του Κ.Κ. Γιουγκοσλαβίας, με σκοπό τη συνένωση των Μακεδόνων και την αυτοδιάθεση του λαού τους.

Δεν θα μπω στη συζήτηση για το αν υπήρχε μακεδονική συνείδηση ή όχι εκείνη την εποχή. Αυτό άλλωστε θα έχρηζε εκτενούς επιστημονικής μελέτης για να απαντηθεί με ακρίβεια. Θα μείνω στο πολιτικό σκέλος που μας αφορά. Ενώ συστήνεται ομόσπονδη επαρχία με το όνομα Μακεδονία ήδη απ' το 1944, το θέμα αποσιωπάται και ξεσπά βιαίως το 1990. Γιατί; Τι συνέβαινε στα 46 χρόνια που μεσολάβησαν; Το θέμα αποσιωπήθηκε τότε, και ως το 1990, για τρεις βασικούς λόγους που συγκλίνουν σε έναν: όλοι (στο Δυτικό μπλοκ) ήθελαν να τα έχουν καλά με τον Τίτο στη δεδομένη χρονική συγκυρία. Πρώτον, οι Έλληνες αντάρτες και το ελληνικό Κομμουνιστικό Κόμμα, που χρησιμοποίησαν τη Γιουγκοσλαβία για ανεφοδιασμό – ας μην ξεχνάμε

ότι η Ελλάδα βρισκόταν σε εμφύλιο. Δεύτερον, η ελληνική κυβέρνηση, που επιδίωκε το κλείσιμο των συνόρων, ακριβώς για τον ίδιο λόγο. Και τρίτον, και κατά πώς φαίνεται κυριότερο, η Δύση. Ο Τίτο, μέχρι τότε χαϊδεμένο παιδί του Στάλιν, διαρρηγγύει τις σχέσεις του με τον «πατερούλη»: το 1948 έρχεται η επίσημη ρήξη του με τον Στάλιν και, αυτομάτως και εξαιτίας αυτής, γίνεται το χαϊδεμένο παιδί της Δύσης. Ο Τίτο κλείνει τα σύνορα στους κομμουνιστές αντάρτες το 1949⁸ –άλλωστε το Κ.Κ.Ε. ήταν μάλλον φιλοσοβιετικό– κι έτσι ξεκινά η άτυπη ασυλία του απ’ τα κράτη του Δυτικού μπλοκ. Και η Ελλάδα κλείνει το στόμα της, καθ’ υπόδειξη των συμμάχων: δεν έπρεπε με τίποτε να δημιουργήσουν προβλήματα στον Τίτο.

Δεν εξετάζω αν έπρεπε να γίνει έτσι ή όχι. Η απάντηση αυτού του ερωτήματος θα σήμαινε την αναμόχλευση του θέματος από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετά. Κάτι που δεν είναι στις προθέσεις μου, άλλωστε. Πάντως, το θέμα παρέμεινε θαμμένο για περίπου τέσσερις δεκαετίες, κατ’ απαίτηση των φίλων και συμμάχων μας του φιλελεύθερου δημοκρατικού μπλοκ. Όταν, το 1990, διαλύθηκε η Γιουγκοσλαβία αναδόθηκε *ξαφνικά* ένα καινούργιο κράτος με το όνομα Μακεδονία. Η ελληνική κυβέρνηση τότε *θυμήθηκε* πως η Μακεδονία είναι μία και ελληνική. Οι Δυτικές κυβερνήσεις τότε *ξεχάσανε* πως είχαν υπογεύσει στην Ελλάδα αυτή την αμνησία. Την ίδια ώρα που στις δυτικοευρωπαϊκές εφημερίδες οι πολιτικοί αναλυτές απορούσαν, *τάχα*, και ειρωνεύονταν ανοιχτά τον «ελληνικό εθνικισμό που εξερράγη απ’ το πουθενά»!

Και στη μέση δύο λαοί, σαστισμένοι και χωρίς καμία επί της ουσίας πληροφόρηση. Οι μεν, εδώ και τρεις γενιές, μεγάλωσαν ως Μακεδόνες. Είτε υπήρχαν από πριν ως έθνος είτε κατασκευάστηκαν από τον Τίτο, τι σημασία έχει; Όχι ιστορικά –η ιστορική αλήθεια έχει μοναδική αξία– αλλά ανθρώπινα! Το παιδί που γεννήθηκε και μεγάλωσε ως Μακεδόνας (Ελληνας, Αυστραλός ή ό,τι άλλο) τι φταίει; Αλλά και το άλλο παιδί, δίπλα, που έμαθε ότι η Μακεδονία είναι διοικητική περιφέρεια της Ελλάδας αλλά και γενέτειρα σπουδαίων Ελλήνων της αρχαιότητας, επίσης τι φταίει;

Τελικά, όμως, αυτά τα παιδιά, που δεν φταίνε, θα ενταχθούν σε μια εθνικιστική αντιπαλότητα επειδή αυτοί που έχουν χρέος να εξηγήσουν προτιμούν τις εθνικιστικές ρητορείες και εξάρσεις. Προτιμούν να απευθύνονται στο θυμικό, όχι στη λογική. Διότι με το θυμικό χειραγωγείται ο πολίτης, υποτάσσεται, καθλώνεται στη ζώδη του πλευρά. Ενώ με τη λογική απελευθερώ-

---

8. Επίσημως τουλάχιστον, μιας και διάφορες μαρτυρίες αναφέρουν πως τα σύνορα δεν έκλεισαν ποτέ (βλ. συνέντευξη του Σταύρου Κασσιμάτη στην εκπομπή του Στέλιου Κούλογλου *Θεματική Βραδιά*, με γενικό τίτλο *Κομμουνισμός: η Μεγάλη Ουτοπία του 20^{ου} Αιώνα*, τίτλος επεισοδίου, «Ο Πάπας δεν κάνει ποτέ λάθος»).

νεται, εξανθρωπίζεται. Τότε όμως αναζητά ευθύνες και λύσεις. Κι αυτό δεν συμφέρει. Διότι, ένα Σκοπιανό ζήτημα άλλοτο μπορεί να είναι χρήσιμο για τους σκοπούς της πολιτικής χειραγώγησης ανά πάσα στιγμή. Για εσωτερική κατανάλωση και στις δύο χώρες. Για τη δημιουργία προβλημάτων αργότερα, όταν *ορισμένοι* θελήσουν να ελέγξουν τα Βαλκάνια. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι η Π.Γ.Δ. της Μακεδονίας έμεινε αλώβητη και προστατευμένη μέσα σε όλο τον κυκεώνα του πολέμου της Γιουγκοσλαβίας κατά τη δεκαετία του '90. Μπορεί να χρειαστεί στο μέλλον! Δεν είδαμε πώς το Κουρδικό, για παράδειγμα, χρησίμευσε στους Αμερικανούς στο Ιράκ; Τίποτα δεν είναι τυχαίο. Μόνο η έκβασή του ίσως...

Η ιδιότυπη δύναμη και χρήση του εθνικισμού φαίνεται ακόμη πιο γλαφυρά και έντονα όταν υποπίπτουν στις «χάρες» του άνθρωποι των οποίων η διαδρομή θα σε έκανε να περιμένεις κάτι διαφορετικό, κάτι μεγαλύτερο, κάτι πιο γενναιόδωρο. Και κυρίως κάτι πιο αληθινό. Μια τέτοια περίπτωση είναι ο κ. Μίκης Θεοδωράκης. Με αφορμή τη διένεξη για το θέμα της Μακεδονίας [τη Μακεδονία γενικώς εννοώ, μην παρεξηγηθώ!], έκανε μια δήλωση τον **Φεβρουάριο του 2008**. Στη δήλωση αυτή, αφού «κράζει» τους Αμερικανούς και τοποθετεί την Ελλάδα στις χώρες που δεν τους υπακούν τυφλά(!), λέει τα εξής:

[...] Η ηγεσία των Σκοπίων φαίνεται ότι γνωρίζει από πρώτο χέρι αυτά τα σχέδια των Η.Π.Α. και γι' αυτό δείχνει αυτή την αλαζονική αδιαλλαξία. [...] Έτσι, γυρίζοντας σε μας τους Έλληνες, θα πρέπει να δούμε ότι η κατάσταση, όπως εξελίσσεται, είναι παραπάνω από τραγική. Δεδομένου ότι οι Αμερικανοί δεν πείθονται πια από όσες υποκλίσεις κι αν κάνουν απέναντί τους οι ποικιλόμορφες αμερικανόφιλες ηγεσίες. Κι αυτό γιατί φοβούνται και μισούν τον λαό μας, για τον οποίο είναι βέβαιοι ότι στη μεγάλη του πλειοψηφία απορρίπτει τα φιλοπόλεμα σχέδιά τους. Και γι' αυτό θέλει να μας τιμωρήσει με κάθε τρόπο. Εκτός κι αν αποφασίσουμε όλοι μαζί να γονατίσουμε και να φιλήσουμε τα πόδια τους, κάνοντας όρκους ότι από δω και στο εξής θα είμαστε καλά παιδιά και πειθήνια όργανα στην όποια πολιτική τους.

Όμως, αφού το παιχνίδι είναι έτσι κι αλλιώς για μας χαμένο, τότε ας πέσουμε με το κεφάλι ψηλά. Ας μην περιμένουμε βοήθεια από πουθενά. Ούτε έχουμε συμμάχους. Είμαστε εμείς κι εμείς. Ας φροντίσουμε λοιπόν να είμαστε τουλάχιστον ωραίοι, περήφανοι και -γιατί όχι- χαρούμενοι, αφού θα έχουμε πάρει τη μεγάλη απόφαση, να γίνουμε όλοι μαζί μια γροθιά, ενωμένοι μπροστά στην προδοσία και την ασχήμια που χτυπάει την πόρτα μας. [...]

Όπως είναι ασχημία να ανεχόμαστε να μας περιφρονούν και να μας βρίζουν -οχρωσμένοι κάτω από τα σκέλια των Αμερικανών- οι Σκοπιανοί και μεις να τους παρακαλάμε και να ζητάμε τη μεσολάβηση των Αμερικανών χάνοντας κάθε μέρα και πιο πολύ την αξιοπρέπεια και την υπερηφάνειά μας. Ας κλείσουμε λοιπόν τα σύνορα κι ας σταματήσουμε τις διπλωματικές και οικονομικές μας σχέσεις κι ας τους αφήσουμε να αυτοαποκαλούνται όπως θέλουν, κοροϊδεύοντας τους εαυτούς τους.

Οφείλουμε να περάσουμε κι αυτή τη νέα δοκιμασία με το κεφάλι ψηλά. Μπορεί να υποφέρουμε, όμως το ζητούμενο για μας είναι να παραμείνουμε Έλληνες. Και θα παραμείνουμε Έλληνες. Ας μην ξεχνάμε από πόσες και ποιες σκληρές δοκιμασίες περάσαμε ως τώρα, όμως πάντοτε στο τέλος βγήκαμε νικητές. Το ίδιο θα συμβεί και στο μέλλον.

Όλα τα κλισέ της εθνοκεντρικής ρητορείας βρίσκονται σε αυτό το κείμενο. Όπως:

- Οι Άλλοι επιδεικνύουν αλαζονική αδιαλλαξία. Εμείς ποτέ!
- Οι Άλλοι μας μισούν και μας φοβούνται. Υποθέτω πως μας επιβουλεύονται κιόλας! Και, φυσικά, είμαστε μόνοι μας: «έθνος ανάδελφο»!
- Μοιρολατρικός Ρομαντισμός: εμείς θα πέσουμε, αλλά θα πέσουμε «περήφανοι κι ωραίοι». Οι... Αργίτες έγιναν Σουλιώτες!
- Παραπληροφόρηση (1): «στο τέλος πάντα βγαίνουμε νικητές»! Πότε ακριβώς βγήκαμε νικητές; Το 1914-1922, όταν ο ελληνικός μεγαλοιδεατισμός (η εθνικιστική Μεγάλη Ιδέα, όμοια με αυτή για την οποία καταδικάζουμε σήμερα τους Αλβανούς) μας οδήγησε στην τραγωδία του 1922; Το 1974, όταν η Κύπρος διχοτομήθηκε, ενώ μέχρι τότε οι ηγεσίες αρνούσαν να δώσουν λύση στην πολιτική συνύπαρξη των δύο λαών της Κύπρου; Σήμερα, που διεκδικούμε από τη F.Y.R.O.M. τη συμφωνία που απορρίψαμε το 1993-4;
- Παραπληροφόρηση (2): «κι ας τους αφήσουμε να αυτοαποκαλούνται όπως θέλουν, κοροϊδεύοντας τους εαυτούς τους». Δεν αυτοαποκαλούνται μόνο, κ. Θεοδωράκη. Μακεδονία τούς αποκαλούν και άλλες 120 χώρες. Ποιος κοροϊδεύει τον εαυτό του, άραγε;
- Αντίφαση: λέει πως «το παιχνίδι είναι έτσι κι αλλιώς για μας χαμένο» και, μια παράγραφο μετά, ότι «στο τέλος πάντα βγαίναμε νικητές. Το ίδιο θα συμβεί και στο μέλλον»! Τελικά, δεν κατάλαβα: είναι χαμένο ή είμαστε νικητές; Πάντως, αν η ασυνέπεια του λόγου μέσα στο ίδιο κείμενο μοιάζει παράλογη, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στη σχετική βιβλιογραφία για τον εθνικισμό αναλύεται επακριβώς η αντιφατικότητα ως εγγενές χαρακτηριστικό του.
- Έλλειψη κατανόησης, κλείσιμο της επικοινωνίας, ακρότητα: «Ας κλεί-

σου με λοιπόν τα σύνορα κι ας σταματήσουμε τις διπλωματικές και οικονομικές μας σχέσεις», λέει. Παραβλέποντας ότι τα σύνορα είναι σαν τα κάγκελα: ταιριάζουν στους φυλακισμένους.

Θα αναρωτιέται κανείς: μα πώς γίνεται και αυτός ο έμπειρος αγωνιστής εκφέρει τέτοιο λόγο; Εύλογο το ερώτημα. Έχει να κάνει με τη φύση των ιδεολογιών. Αν και θα αναλύσω παρακάτω αυτό το θέμα, να αναφέρω μόνο πως όλες οι ιδεολογίες φτιάχνουν ιδεατές κοινωνίες-προβολές. Δεν είναι, ασυνήθες, λοιπόν, ένας απογοητευμένος αριστερός, που έχασε την προσδοκία της κομμουνιστικής ή σοσιαλιστικής κοινωνίας, να προβάλλει τώρα την επιθυμία του στην *εθνική κοινωνία*, στο μεταφυσικό ιδεώδες του έθνους. Πολλοί αριστεροί, και άλλοι, στράφηκαν στον εθνικισμό, ενώ άλλοι στον πιο συγκαλυμμένο εθνοκεντρισμό: τον (αρχαιο-) ελληνοκεντρισμό! Όταν η σκέψη εκπαιδεύεται στην αναζήτηση ιδανικών Παραδείσων, όταν ο ένας εκπέσει, είναι δύσκολο να συνειδητοποιήσεις ότι δεν υπάρχουν Παράδεισοι: απλώς αναζητείς τον επόμενο.

*Ω, είναι ωραία στον Παράδεισο
βρήκα κι εγώ μια φυλακή για την καρδιά μου,
που ελεύθερη δεν άντεχε
ψυχορραγούσε⁹*

Ο Λάκης Λαζόπουλος στην εβδομαδιαία εκπομπή του (τον Μάρτιο του 2008) ανέγνωσε την επιστολή του Θεοδωράκη ως ένα σπουδαίο κείμενο που τιμά τους Έλληνες. Κι αναρωτιέται κανείς: πώς ο ευφύεστατος αυτός άνθρωπος έχασε τη σπουδαία κριτική του ικανότητα μόλις το ζήτημα είχε να κάνει με το ελληνικό έθνος; Μπροστά στο έθνος όλα χάνονται; Η ομάδα μας πάνω απ' όλα;

Καθώς γράφονται αυτές οι γραμμές, η ελληνική κυβέρνηση άσκησε βέτο στην ένταξη των Σκοπίων στο Ν.Α.Τ.Ο. επειδή δεν έχει επιλυθεί το πρόβλημα του ονόματος (2-3/4/2008). Το πρόβλημα φυσικά δεν είναι το βέτο. Το πρόβλημα είναι ότι το... πρόβλημα απλώς θα μεταταθεί σε μεταγενέστερο χρόνο. Και ως τότε θα διαιωνίζεται. Και όπως όλα τα προβλήματα που διαιωνίζονται, θα επιβαρύνουν το αύριο. Τους απογόνους!

Μοιάζει με τα προβλήματα κληρονομιάς στις οικογένειες. Η κυβέρνηση ενεργεί όπως οι γονείς που, επειδή δεν θέλουν να αναλάβουν το ρίσκο της

---

9. Στίχοι απ' το τραγούδι «Ο Παράδεισος», του ελληνικού συγκροτήματος Τρύπες.

δίκαιης μοιρασιάς, κληροδοτούν τα πάντα στα παιδιά τους εξ' αδιαίρετου. Και μετά τα παιδιά ενίοτε τσακώνονται επειδή δεν μπορούν να συνεννοηθούν για το κοινό οικόπεδο, σπίτι ή ό,τι άλλο. Και αυτά με τη σειρά τους το κληροδοτούν στα δικά τους παιδιά. Και καταλήγει μια περιουσία να έχει τόσους πολλούς διεκδικητές που παραμένει, εν τέλει, ανενεργή και αχρησιμοποίητη. Φίλος δικηγόρος μού έχει μιλήσει για άπειρες περιπτώσεις αξιόλογων περιουσιών που παραμένουν σε αχρηστία επειδή οι κληρονόμοι έχουν γίνει τόσο πολλοί· και η οποιαδήποτε διαιτησία μέσω δικαστηρίου μόνο ζημιά φέρνει σε όλους τους. Από μια αρχική άρνηση ανάληψη ευθύνης. Σαν τους φαντάρους, που όταν παρουσιάζονται στον στρατό υπογράφουν την ευθύνη της αποθήκης υλικών, κι ως λείπουν από μέσα διάφορα υλικά που ανέλαβαν. Για να μην βρει τον μελά του ο προηγούμενος· ο οποίος είχε υπογράψει την παραλαβή της αποθήκης για να μην βρει τον μελά του ο προηγούμενος· που είχε υπογράψει με τη σειρά του...

* * *

Ο εθνικισμός, λοιπόν, είναι μια πολιτική ιδεολογία που συνδέεται με το αίτημα της εθνικής αυτοδιάθεσης και εκπροσώπησης. Από τον 13^ο μέχρι τον 18^ο αιώνα ο όρος έθνος αναφερόταν στους αντιπροσώπους, δηλαδή σε μια ελίτ¹⁰. Όμως, απ' τον 19^ο αιώνα και μετά καταρρίπτεται ο διαχωρισμός ανάμεσα σε αντιπροσώπους και λαό και το έθνος σηματοδοτεί πια το σύνολο ενός λαού. Είναι η εποχή που η πολιτική αρχίζει και μαζικοποιείται: η έννοια του πολίτη αποδεσμεύεται σταδιακά από την κατοχή ιδιοκτησίας ως κριτήριο της και οι (άρρενες) πολίτες διεκδικούν καθολικό δικαίωμα ψήφου. Εφόσον, λοιπόν, το έθνος μαζικοποιείται ως έννοια και οι πολίτες εμπλέκονται ολοένα και περισσότερο στην πολιτική ζωή, ο έλεγχός τους πρέπει να γίνει τώρα με πιο συγκαλυμμένα μέσα. Και πιο συγκαλυμμένο μέσο απ' την επίκληση της εξουσίας, ότι ενεργεί προς το συμφέρον του, δεν υπάρχει. Πώς γίνεται αυτή η επίκληση; Μα, με την εθνικιστική ιδεολογία. Το όπιο του λαού στη νεωτερική εποχή – για να παραφράσω τον Μαρξ και τη γνωστή του φράση, «Η θρησκεία είναι το όπιο του λαού» [Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι εθνικιστές είναι συνήθως θρησκόληπτοι].

Ο εθνικισμός λειτουργεί σαν όπιο στην εποχή του Διαφωτισμού, εποχή κατά την οποία οι πολίτες διεκδικούν, θεσμικά, την αποδέσμευση της εκκλησι-

---

10. Δείτε σχετικά στο Zernatto, Guido (1944), «Nation: the history of a word», *The Review of Politics*, 6 (3): 351-366, και στο Ψαρρού, Νέλλη (2005), *Εθνική Ταυτότητα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 160.